

МЕХАНІЗМИ СТРУКТУРУВАННЯ ДОСВІДУ В ПРОЦЕСІ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Психологічні особливості диференціації структурних одиниць досвіду у внутрішньому семантичному просторі особистості є об'єктом сучасних досліджень та безпосередньо включені в методологію психологічної науки. Так, елементи фіксації життєвих ситуацій складають базис таких методик, як "Особистісна біографія" за О.І. Мотковим, "Психологічна автобіографія" за Л.Ф. Бурлачуком і О.Ю. Коржовою, "Каузометрія" за С.І. Головахою, О.О. Кроніком та ін. Емоційний компонент ураховується у вказаних методиках, але чіткої диференціації предметних почуттів, які актуалізуються в межах опрацьованого досвіду немає. Пізнавальні почуття серед вищих предметних почуттів та їх роль в оперуванні особистістю власним досвідом є найменш висвітленими.

Таким чином, метою статті є встановлення психологічних механізмів структурування досвіду в процесі актуалізації пізнавальних почуттів та в динаміці образу "Я" особистості.

Пізнавальні почуття як самостійний об'єкт досліджували С.Л. Рубінштейн, Г.Х. Шингаров, П.А. Рудик, В.В. Клименко та ін.

В.В. Клименко підкреслює симультанність у функціонуванні почуттів і нескінченність інформації, яку вони несуть людині. З цією нескінченністю пов'язані труднощі висловлення емоцій, перетворення на мовні конструкції [3, с. 451-452]. Отже, почуття – приймають, організують та регулюють дії та вчинки людей. Пізнавальні почуття, у свою чергу, втілені в символи істини, вони оцінюють новизну та оригінальність інформації. На думку В.В. Клименка "... пізнавальні почуття ведуть пошук засобів усвідомлення та регулювання процесом розв'язання задач і проблем, тобто пов'язані з активністю механізму творчості та здійсненням оцінювання, на підставі чого приймається рішення діяти так чи інакше" [6, с. 67].

Г.Х. Шингаров зазначає, що саме у процесі пізнання об'єктивної реальності виникають та реалізуються пізнавальні почуття. При цьому пізнання, як процес, визнається чуттєвим пошуком істини, що вимагає подолання труднощів і супроводжується почуттям задоволення або незадоволення залежно від успішності пізнавальної діяльності. Специфічно пізнавальними є також почуття ясності думки, почуття подиву, нерозуміння, здогадки, упевненості або сумніву у правильності пізнання, творчого підйому і депресії від відсутності рішення. Отже, пізнавальне почуття виникає саме тоді, коли людина спостерігає за подіями і реконструює їх у власному "Я". Факторами, які спричиняють прояв пізнавальних почуттів, є нові факти, явища, створення нової гіпотези для їх пояснення, нові способи рішення задач, нова точка зору на певні питання, нова теорія, зміна парадигм сучасної науки та інше [8, с. 166-170].

Почуття спрямованості до пізнання виникає на основі досвіду, який розширює свої межі, інтелектуальних переживань, пов'язаних з ядром особистості. Пізнавальні почуття спонукають до пошуку та встановлення істини, до чіткої та вірної, адекватної реконструкції об'єктивної реальності.

Регулюючи пізнавальну діяльність людини, надходження інформації із зовнішнього світу, пізнавальні почуття певним чином регулюють змістове наповнення пізнавального образу [8, с. 170].

Пізнавальні почуття відповідають за точне відтворення як образів зовнішньої дійсності, так і образів, які зберігаються в пам'яті. Почуття визначають ступінь подібності, тотожності реконструкції та первинного образу.

Г.Х. Шингаров наводить доказ вищезазначеного через опис неприємного почуття, яке відчуває людина при неправильному відтворенні минулого, причому напруга не зникає доти, доки не будуть виправлені помилки. Найчастіше чіткій реконструкції сприяють асоціативні ряди, які актуалізують семантичні зв'язки в суб'єктивному значеннєвому просторі людини [8, с. 206]. Забезпечення точності відтворення образів реалізується також і в самосвідомості, продуктом такого процесу є самоідентичність, усвідомлення власного "Я".

Асиміляція досвіду тісно пов'язана з динамікою образу "Я" особистості, що зазначали у своїх працях Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн.

І.П. Маноха розглядає "Я" через визначення культурно-історичних та індивідуально-психологічних змістів й динамічних тенденцій актуалізації потенціалу індивідуального буття – "згортання" та "розгортання". Розгортання потенціальних ознак індивідуального буття людини засобами "стереотипного" та "оригінального діяння" відбувається в процесі творення елементів зовнішнього та внутрішнього світу "Я". Отже, індивідуальне буття "Я" є "позитивною можливістю" розгортання буття людського індивіда, що зумовлюється комплексом різнорівневих умов розвитку [5].

А.О. Кацєро зазначає, що образ "Я" – це результат психічного відображення внутрішніх сенсів життя, зовнішніх впливів середовища, яке утворює цілісну систему [1].

Д. Унікот розумів "Я" як засноване на вродженому відчутті буття, тобто чуттєвий компонент є актуалізованим і максимально наближеним до сутності саме пізнавальних почуттів, які спрямовані на спонтанні буттєві елементи у досвіді особистості та їх структурування. Д. Унікот виділяє "справжнє "Я", для якого характерні спонтанні експресії. До спонтанних чуттєвих відгуків можна віднести подив, зацікавленість, радість сприйняття нового, інсайт, тобто емоційні компоненти пізнавальних почуттів [7].

Таким чином, спостерігається певний зв'язок між актуалізацією та функціонуванням пізнавальних почуттів та процесами структурування та диференціації суб'єктивних уявлень про світ, які перетікають у "Я".

Маючи за мету дослідження механізмів структурування досвіду, ми обрали методика, яка спирається на аналіз життєвого шляху і дозволяє застосовувати модифікований варіант, що передбачає фіксацію впливу актуалізації пізнавальних почуттів. Каузометрія (С.І. Головаха, О.О. Кронік) є методикою, яка виявляє певне накладання особистісних структур на життєвий простір. Найпростішими елементами життєвого шляху є події. Саме виділення найважливіших подій складає основу каузометрії. Подальший аналіз може розгортатися у різноманітних площинах у залежності від мети дослідження [4].

У дослідженні взяли участь 174 особи, віком від 17 до 43 років. Досліджуваними є студентами Інституту психології історії та соціології спеціальностей "Психологія", "Педагогіка та психологія", "Соціальна педагогіка", "Історія та психологія", відвідувачі курсів перепідготовки за спеціальністю "Психологія". Приймали участь і студенти Інституту філології спеціальності "Англійська філологія та психологія". Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету на протязі 2006 – 2008 років. Також серед досліджуваних були студенти Херсонського юридичного інституту.

До отриманих протоколів дослідження було застосовано контент-аналіз за наступними категоріями: розподіл подій за часом, у якому вони відбуваються – минулий, теперішній, майбутній; наявність травматичного досвіду; трансцендентні переживання; дотик до природи; естетичні переживання; соціальний розвиток; інтимно-особистісні переживання, родинні зв'язки, ініціація. Категорії були виділені при якісному аналізі отриманих даних. Вони зустрічаються в більш як 90% протоколів.

Події співвідносились із категоріями відповідно наявності наступного змісту:

- Минуле – усі події, які визначені датами від декількох років до декількох місяців до моменту опитування.
- Теперішнє – події, які особа переживає як актуальні, "тут і тепер", і які зазначені датою у межах місяця, відповідного опитуванню.
- Майбутнє – події, значущий плив яких досліджуваний передбачає у подальшому житті.
- Травматичний досвід – до цієї категорії відносяться події, пов'язані зі смертю близьких досліджуваному людей, насилля, тяжкі конфлікти, травми, дисонанс із дійсністю, який гостро відчувається, страждання, розриви, втрати, скорботи, екзистенціальна криза.
- Трансцендентні переживання – граничні почуття, що виходять за межі "Я" особистості, відчуття чогось вищого, обряд хрещення, сповідь, смерть близьких, важкі хвороби, народження дітей, відвідання святих сакральних місць: монастирів, лавр, церков, моменти інсайту, моменти глибокого усвідомлення.
- Дотик до природи – усвідомлення краси природи, відчуття стихій, відвідування рекреаційних зон, мандрювання, туризм та ін.
- Естетичні переживання – події, пов'язані із власною творчістю, а також сприйняття творчості навколо себе, досягнення та визнання у цій сфері, самореалізація, почуття прекрасного.
- Соціальний розвиток – стандартні етапи навчання, пересування "кар'єрними сходами", виконання певних соціальних функцій, професійне зростання та ін.
- Інтимні стосунки, ініціація – любов, родинні та інтимні стосунки, ініціація, весілля, заручини; для чоловіків – володіння зброєю, авто та ін.

За вищезазначеними категоріями були прораховані описові статистики, результати наведені у табл. 1.

Номери стовпчиків послідовно співвідносяться із категоріями, виділеними у дослідженні. Слід зазначити, що облік відсоткового відношення перших трьох категорій, які визначають позицію події у часі – минуле, теперішнє, майбутнє – проводиться окремо від інших категорій. Це пояснюється тим, що розподіл подій за часом є окремою категорією, у яку можуть включатися події з інших категорій.

Для графічного вираження табличних даних було побудовано наступну діаграму (див. рис. 1).

Отже, з табличних даних та наведеної діаграми можна дійти висновку, що пізнавальні почуття більшою мірою актуалізуються при усвідомленні значущості минулого досвіду та у процесі цілепокладання, коли очікувані події прогнозуються особою.

Основні статистичні показники у категоріях контент-аналізу

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Середнє	12,09	0,977	1,989	1,517	0,822	0,759	0,684	3,103	2,247
Станд. похибка	0,179	0,097	0,17	0,094	0,061	0,072	0,068	0,157	0,108
Станд. відхилення	2,365	1,281	2,245	1,239	0,803	0,955	0,892	2,071	1,427
Дисперсія вибірки	5,594	1,641	5,04	1,534	0,644	0,912	0,795	4,29	2,037
Сума	2103	170	346	264	143	132	119	540	391
Відсотки	81,33%	6,49%	13,21%	15,48%	9,00%	8,31%	7,49%	3,98%	24,61%

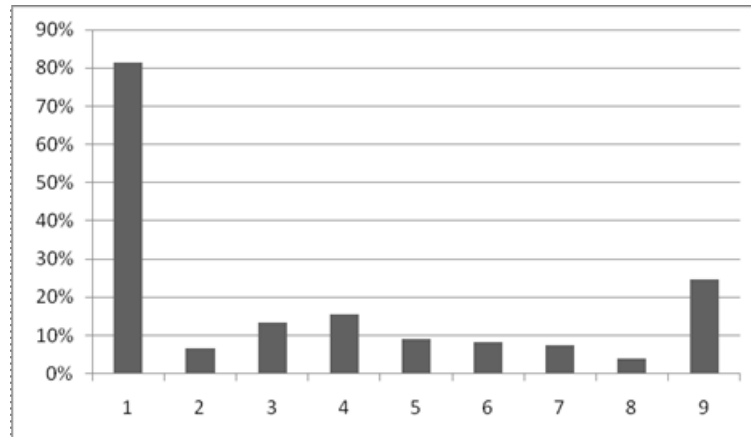

Рис. 1. Розподіл подій за категоріями.

- 1 – Минуле
- 2 – Теперішнє
- 3 – Майбутнє
- 4 - Травматичний досвід
- 5 - Трансцендентні переживання
- 6 - Дотик до природи
- 7 - Естетичні переживання
- 8 - Соціальний розвиток
- 9 - Інтимні стосунки, ініціація

Серед подій, які ініціюють компоненти пізнавальних почуттів найбільшого значення набувають інтимно-особистісні, такі що пов'язані із родиною, близькими, зі становленням ставово-рольових відносин, любов'ю. Також значний вплив здійснює наявний та актуалізований травматичний досвід. Невідомою та вагомою частиною життєвого досвіду досліджуваних стають трансцендентні переживання, коли особистість стикається із невідомим певного масштабу та значущості.

Для більш глибокого аналізу необхідно виявити певний психологічний статистично значущий зв'язок між подіями окремих категорій. Тому до отриманих даних було застосовано кореляційний аналіз. Показники кореляційного аналізу наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Кореляційна матриця категорій аналізу

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1								
2	-0.38472	1							
3	-0.81845	-0.17294	1						
4	0.051776	0.109532	-0.11425	1					
5	-0.0832	0.248942	-0.05888	0.37806	1				
6	0.034849	0.00961	-0.05521	-0.20652	-0.21471	1			
7	0.117123	0.120082	-0.20101	-0.1023	-0.03067	0.086329	1		
8	0.08903	-0.23874	0.033821	-0.22375	-0.27742	-0.0545	0.033449	1	
9	0.038177	-0.1265	0.044189	0.244439	-0.0118	-0.08743	0.039017	0.048011	1

Номери послідовно відповідають вищеозначеним категоріям. Необхідно зазначити, що показники кореляції між подіями минулого, теперішнього і майбутнього не підлягають інтерпретації, адже дані входять до однієї категорії часу. Напівжирним шрифтом виділені значущі показники інтеркореляцій на рівні $p \leq 0,01$.

Найбільш значущий зв'язок виявлено між категоріями травматичного досвіду та трансцендентних переживань. Категорії пов'язані прямо пропорційно, отже, наявність травматичного досвіду відкриває внутрішній суб'єктивний простір особистості для пізнання сутності подій, пов'язаних з невідомим найвишого рівня. Оперування подіями трансцендентного характеру дозволяє людині актуалізувати травматичний досвід та опанувати його. Людина, що вільно оперує таким досвідом усвідомлює себе "тут і тепер". Трансцендентні переживання обернено пропорційно пов'язані із категорією соціального розвитку. Можемо припустити, що людина, сконцентрована на соціальному визнанні, максимально центрована на власному "Я". За отриманими даними така людина не фіксована на травматичному досвіді та певним чином "виштовхується" із теперішнього.

Категорія "Дотик до природи" обернено пропорційно пов'язана із травматичним досвідом і трансцендентними переживаннями. Таким чином, звернення до об'єктів природи є дієвим елементом компенсаторних механізмів на рівні сфери "Я" особистості.

Естетичні переживання обернено пропорційно пов'язані із подіями, що фіксуються у майбутньому. Це свідчить про те, що людина не може передбачити значущість естетичного для власного "Я", усвідомлення краси відбувається при безпосередньому впливі на особистість.

Прямий пропорційний зв'язок виявлено між травматичним досвідом та категорією "Інтимні відносини, ініціація". Отже, за ступеню значущості ці категорії подібні, вони здійснюють помітний вплив на динаміку образу "Я" особистості. Почуття, пов'язані із близькими людьми можуть бути позначені і як ті, що травмують людину. Також наявність травматичного досвіду орієнтує людину на укріплення сімейних та інтимних зв'язків. Це можна пояснити дією захисних та компенсаторних механізмів всередині "Я".

Висновки. Таким чином, структурування досвіду при актуалізації пізнавальних почуттів відбувається за основними категоріями, які є загально значущими. Фіксація подій залежить від характеру взаємозв'язків між категоріями досвіду. Пізнавальні почуття є пусковим елементом у структуруванні досвіду, а, отже, впливають на динаміку образу "Я" особистості. Подальше дослідження пізнавальних почуттів передбачає прояснення психологічних механізмів їх актуалізації і впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кацєро А.О. Особливості образу Я у бездоглядних підлітків: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2005. — 19 с.
2. Клименко В.В. Методологічний аналіз поняття "психічний розвиток" людини / В.В. Клименко // Практична психологія та соціальна робота. — 2005. — № 7. — С. 1-7.
3. Клименко В.В. Психологія творчості: навч. посібник / В.В. Клименко. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — С. 451-452.
4. Кроник А.А. Психологическое время личности / А.А. Кроник, Е.И. Головаха. — Смысл, 2008. — 267 с.
5. Маноха І.П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Маноха Ірина Петрівна. — К., 2003. — 44 с.
6. Психічний і фізіологічний розвиток учня та норми навантаження / [В.В. Клименко, С.І. Болтвінець, І.В. Грибенко та ін.] — К.: Главник, 2005. — С. 67.

7. Фейдимер Джеймс Личность. Теории, упражнения, эксперименты. / Фейдимер Джеймс, Фрейджер Роберт. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. – 608 с.
8. Шингаров Г.Х. Эмоции и чувства как формы отражения действительности. / Шингаров Георгий Христофорович – М.: Изд-во "Наука", 1971. – 223с.

Подано до редакції 12.02.2010

РЕЗЮМЕ

У статті подано аналіз дослідження психологічних особливостей структурування досвіду в процесі актуалізації пізнавальних почуттів особистості. Висвітлено роль пізнавальних почуттів у динаміці образу "Я" особистості.

Ключові слова: Я-образ, пізнавальні почуття, структурування досвіду.

Н.А. Головкова

МЕХАНИЗМЫ СТРУКТУРИЗАЦИИ ОПЫТА В ПРОЦЕССЕ АКТУАЛИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ЧУВСТВ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ЕЕ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ

РЕЗЮМЕ

В статье предложен анализ исследования психологических особенностей структурирования опыта в процессе актуализации познавательных чувств личности. Прояснена роль познавательных чувств в динамике образа "Я" личности.

Ключевые слова: Я-образ, познавательные чувства, структурирование опыта.

Н.А. Golovkova

MECHANISMS OF STRUCTURING EXPERIENCE IN THE PROCESS OF ACTUALIZATION OF COGNITIVE FEELINGS IN CONTEXT OF PERSON'S PSYCHIC HEALTH

SUMMARY

The article analyzes psychological peculiarities of structuring experience in the process of actualizing personal cognitive feelings. The article examines the role of cognitive feelings in dynamics of personal "I-image".

Keywords: I-image, cognitive feelings, structuring experience.
